

**Міжнародна науково-практична конференція
«ГЕОГРАФІЧНА ОСВІТА І НАУКА: ВИКЛИКИ І ПОСТУП»,
присвячена 140-річчю географії у Львівському університеті
Україна, м. Львів, 18–20 травня 2023 р.**

Таким чином, можна виділити п'ять рятівних коридорів:

1. Київ, Буча, Ірпінь → Львів;
2. Краматорськ, Слов'янськ, Лисичанськ та ін. → Лозова → Львів, Ужгород;
3. Херсон, Миколаїв → Кривий Ріг → Львів;
4. Суми → Полтава → Хмельницький, Львів;
5. Маріуполь → Запоріжжя → Ковель, Холм.

Отже, скорочено концепцію міграційних потоків можна описати аббревіатурою БЕЗЕ: війна, евакуація, залізниця, Європа. Саме війна зумовила виконання евакуації у більш безпечні території. Залізниця стала виконавцем евакуаційних потреб населення у прискореному режимі. Найбільший міграційний потік у перший місяць війни відбувався до Польщі, тобто в Європу. Найзахіднішою точкою міграційних поїздів було місто Пльзень у Чехії.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Борсук Ю. Суспільно-географічні особливості залізничних вантажних перевезень в Україні під час війни. *International scientific journal «Grail of science»*. 2022. № 18–19. С. 427–433.
2. Борсук Ю. Суспільно-географічні чинники транспортної інфраструктури в контексті розвитку туризму під час воєнного стану в Україні. *Міждисциплінарні інтеграційні процеси у системі географічної, туристично-логічної та екологічної науки*: матер. III-ої міжнарод. наук.-практ. конф. Тернопіль, 2022. С. 31–33.
3. Бучин М., Мархайчук Н. Міграція як інструмент гібридної війни. *Вісн. НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право*. 2022. № 3 (55). С. 42–47.
4. Гудзеляк І. Вплив міграції на етнічний склад населення Європи. *Суспільна географія і картографія: наукова спадщина та сучасні українознавчі студії*: матер. Всеукр. наук. онлайн-семін. Львів, 2021. С. 184–188.
5. УЗ-Веземо: актуальна інформація про пасажирські перевезення. URL: <https://raillog.uz.ua/podii/uz-vezemo-aktualna-informatsiya-pro-pasazhyrski-perevezennya/>
6. Шаблій О., Борсук Ю. Геологістичні аспекти залізничних пасажирських перевезень в Україні. *Часопис соціально-економічної географії*. 2021. № 31. С. 37–46.

* * *

УДК 911.3:314.151-054.73:355.4.01(470:477)"2022"

**ГЕОГРАФІЧНИЙ ПРОФІЛЬ ВНУТРІШНЬОГО ВИМУШЕНОГО
ПЕРЕСЕЛЕННЯ В УКРАЇНІ ЯК НАСЛІДОК ВОЄННИХ ДІЙ**

Мирослава Влах

Львівський національний університет імені Івана Франка, Львів, Україна

На основі матеріалів опитувань і анкетування, проведених Міжнародною організацією з міграції, а також дослідницькою онлайн-платформою GradusResearch і громадською організацією «Всеукраїнська асоціація керівників бізнесу», проаналізовано напрямки внутрішнього переселення і міграційні наміри українців через російсько-українську війну. Виявлено просторові відміни загальної кількості переселенців, умовної кількості переселенців у розрахунку на 1000 осіб наявного населення в розрізі макрорегіонів України та розкрито причини явища. Висновано про потребу провадження регіональної політики адаптації переселенців до нових життєвих обставин.

Ключові слова: міграція населення, внутрішнє вимушене переселення, внутрішньо переміщені особи (ВПО), макрорегіон, географія, суспільна географія.

**GEOGRAPHICAL PROFILE OF INTERNAL FORCED DISPLACEMENT
IN UKRAINE AS A CONSEQUENCE OF MILITARY ACTIONS**

Myroslava Vlakh

Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine

The article is based on survey materials conducted by the International Organization for Migration, as well as the online platform GradusResearch and the public organization «All-Ukrainian Association of Business Managers».

**Міжнародна науково-практична конференція
«ГЕОГРАФІЧНА ОСВІТА І НАУКА: ВИКЛИКИ І ПОСТУП»,
присвячена 140-річчю географії у Львівському університеті
Україна, м. Львів, 18–20 травня 2023 р.**

The directions of internal resettlement and migration intentions of Ukrainians are analyzed as a result of the Russian-Ukrainian war. Spatial differences in the total amount of immigrants, the likely amount of immigrants per 1,000 people of the existing population in the macro-regions of Ukraine are identified and their reasons revealed. The conclusion on the implementation of the regional policy of immigrant's adaptation to new life circumstances has been made.

Keywords: population migration, internal forced displacement, internally displaced persons (IDP), macro-region, geography, social geography.

Актуальність дослідження зумовлена найбільшим із часів Другої світової війни вимушеним переселенням в Європі внаслідок російсько-української війни. За оцінкою Міжнародної організації з міграції (МОМ), станом на 23 січня 2023 р. загальна кількість внутрішньо переміщених осіб (ВПО) становила 5,4 млн осіб; кількість тих, хто повернувся на місця постійного проживання (поверненці) – 5,6 млн осіб [4]. За повідомленням Міністерства соціальної політики, упродовж 2022 року в Україні було обліковано 4,9 млн ВПО, з них 3,5 млн осіб, або 71 % перемістилися після 24 лютого. За 11 місяців війни майже кожен третій українець став мігрантом. Щоб розв'язати економічні, демографічні, соціальні проблеми в регіонах вибуття і прибуття мігрантів, потрібно дотримуватися географічного підходу, що передбачає просторовість і комплексність аналізу.

Складність демогеографічних, особливо міграційних досліджень, зумовлена недостатньою і мінливою статистичною базою. З цих міркувань для географічного аналізу вимушеного внутрішнього переселення в Україні внаслідок воєнних дій обрано матеріали опитувань і анкетування, проведених визнаними міжнародними і національними організаціями із застосуванням верифікованих методів. Насамперед це статистика МОМ, отримана за допомогою анонімного експрес-телефонного опитування. Ймовірна вибірка стратифікована для шести макрорегіонів України (Захід, м. Київ, Північ, Центр, Південь, Схід) та є репрезентативною для понад 30 млн українців віком від 18 років і старших [4].

Наслідки міграції і міграційні наміри населення України через воєнні дії оцінено за статистикою першої в Україні онлайн-платформи GradusResearch, яка проводила опитування методом самозаповнення анкети в мобільному додатку. Онлайн-панель GradusResearch відображає структуру населення міст з людністю понад 50 тис. осіб віком 18–60 років за статтю, віковими групами, розміром поселення та регіоном [3].

Оцінювання адаптації переселенців до нових умов життя виконане за матеріалами анкетування громадської організації «Всеукраїнська асоціація керівників бізнесу», яка за сприяння проекту USAID «Економічна підтримка України» розпочала проєкт «Західний центр підтримки переміщених бізнесів» [1–2].

Матеріали опитувань і анкетування опрацьовано за допомогою статистичного (кругові діаграми) та картографічного методів.

На позначку вимушеного переміщення населення, спричиненого агресією росії проти України, ліпше вживати терміноодиницю *вимушене переселення*, позаяк її семантика передбачає активний характер міграції, агентність особистості в цьому процесі. Натомість терміносполуки *вимушене внутрішнє переміщення населення*, *вимушено переміщені особи* не передбачають особистого прийняття рішення щодо покидання місць постійного проживання. Переселення в Україні, спричинене війною, за небагатьма винятками, відбувалося на добровільній основі.

Незважаючи на спадну динаміку внутрішнього переселення внаслідок воєнних дій, nobільність українців упродовж 2022 р. й надалі висока. Це засвідчують показники зменшення частки осіб, які залишилися на постійному місці проживання (з 83 до 60 %); збільшення частки осіб, які покинули постійне місце проживання (з 13 до 22 %); збільшення частки поверненців (з 4 до 18 %); зменшення невизначеності щодо можливого переміщення (з 4 до 0,2 %) (рис. 1).

Зберігаються також міграційні наміри українців (рис. 2). Тільки 50 % опитаних у разі завершення воєнних дій будуть залишатися там, де перебувають. Це виявляє зумовлений війною значний міграційний потенціал населення. Причому це значення є стабільним за досліджуванний період з 1 березня до 30 грудня 2022 р. – відповідно 52, 50 і 50 %. Тенденцію до активізації внутрішньої мобільності населення відображає зростання частки тих, хто має намір переміститися в межах України (з 19 до 21 %), і, навпаки, – суттєве зменшення тих, хто надуває перемі-

щатися за кордон (з 11 до 5 %), а також тих, хто не визначився (з 18 до 13 %). Попри те, що 58 % внутрішніх переселенців були переміщені упродовж перших шести місяців війни, міграційна криза не спадає. Тільки за грудень 2022 – січень 2023 р. внутрішньо переселеними стали 640 тис. осіб, або 12 % від їхньої загальної кількості (найбільший відтік переселенців відбувся у Західному і Центральному макрорегіоні).

Рис. 1. Міграційна поведінка українців, спричинена війною (побудовано за [3])

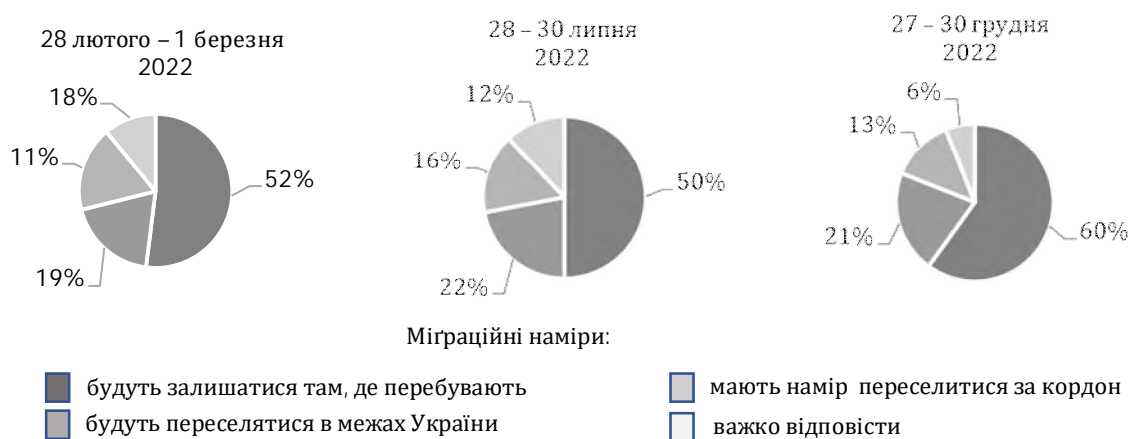

Рис. 2. Міграційні наміри українців у разі загострення воєнної ситуації (побудовано за [3])

За регіоналізацією МОМ, просторовий розподіл переселенців проаналізовано в розрізі шести макрорегіонів України: *Західний* (Волинська, Закарпатська, Івано-Франківська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Хмельницька, Чернівецька області), *м. Київ*, *Центральний* (Вінницька, Кіровоградська, Полтавська, Черкаська області), *Північний* (Київська, Сумська, Чернігівська області), *Південний* (Миколаївська, Одеська, Херсонська області), *Східний* (Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Луганська, Харківська області). Відмінність макрорегіоналізації України МОМ від загальноприйнятих в українській суспільній географії (шести-, восьми- чи дев'яти-членова) зумовлена врахуванням воєнно-стратегічного і воєнно-оперативного чинників унаслідок сусідства з країною-агресоркою. За особливостями мілітарно-географічного положення зміни в макрорегіоналізації України стосуються Харківської, Дніпропетровської, Запорізької областей, які приєднано до Сходу.

Відповідно до географії воєнних дій на території України, кількість внутрішніх переселенців закономірно зменшується в західному і південному напрямках (рис. 3). На Схід припадає 37 % від загальної кількості ВПО (1964 тис. ос.), Центр – 17 % (928 тис. ос.), Захід – 16 % (863 тис. ос.), Північ – 11 % (604 тис. ос.), Південь – 9 % (496 тис. ос.). До перших п'яти областей за походженням ВПО належать Харківська (27 %), Донецька (19 %), Запорізька (13 %), Херсонська (10 %), Луганська (8 %). Найбільше переселенців прийняла Дніпропетровська (15 %), Харківська (14 %),

Київська (8%), Одеська області (7%) та м. Київ (9%). Переселення всередині країни відбувалося хвилями залежно від напрямку бойових дій. Так, станом на 9–16 березня 2022 р. 48% ВПО залишили місця проживання після початку війни, 45% – коли війна досягла їхнього району, 5% – в очікуванні конфлікту [4].

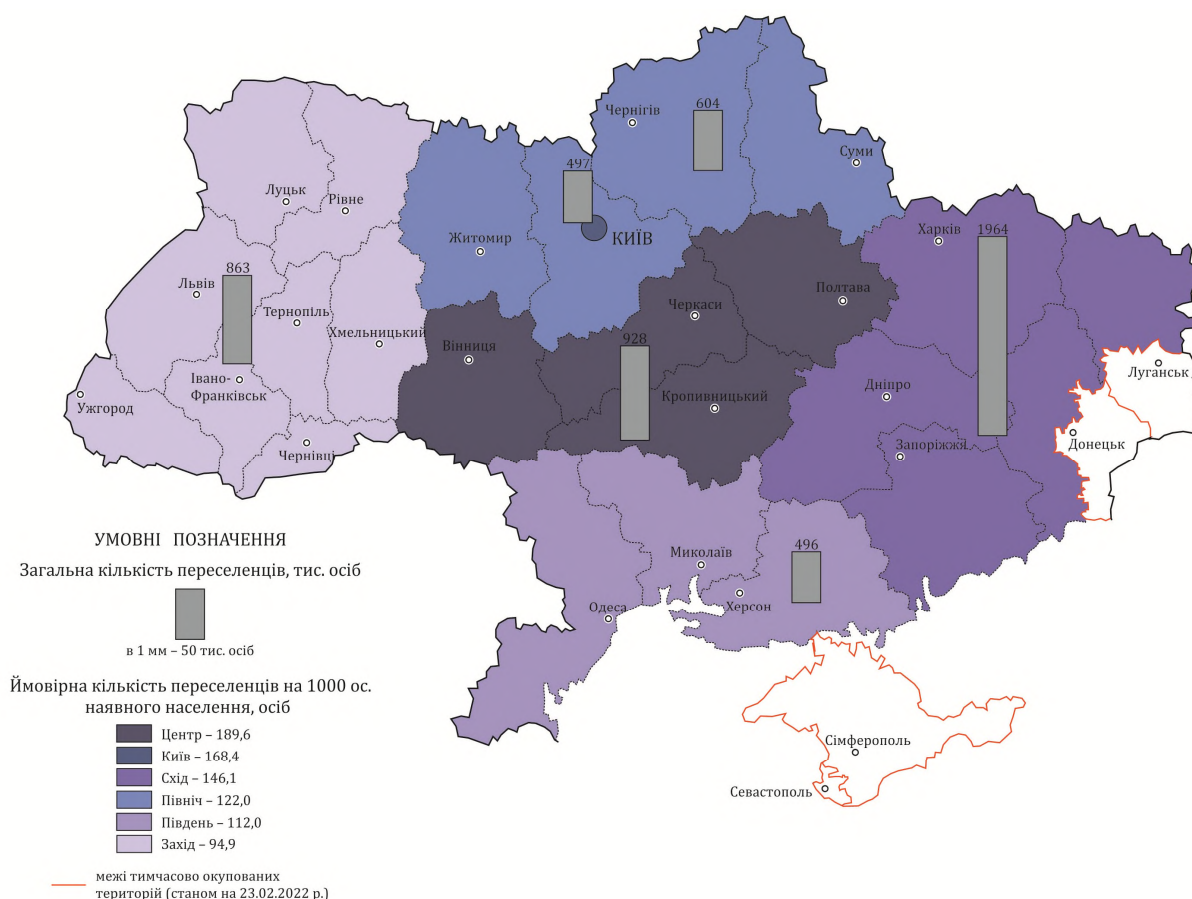

Рис. 3. Просторовий розподіл ВПО в розрізі макрорегіонів України (побудовано за [4])

Зазначимо, що для тих, хто не переїжджає за кордон, найпоширенішим є переселення в межах свого макрорегіону. Так, більшість переселенців зі сходу України переміщується в інші місця на Сході (70%), у західному і південному напрямках цей показник зменшується: Південь – 14%, Північ – 6%, м. Київ – 5%, Центр – 3%, Захід – 2% [4]. Загальнозрозумілими є причини такої міграційної поведінки: надія на швидке закінчення воєнних дій, просторова і геокультурна близькість до рідних місць, більше можливостей для працевлаштування. Чинником-дестимулятором віддалених переселень є тип економічного розвитку Західного макрорегіону. Переселення з індустріальних східних регіонів у сільську місцевість на заході держави для багатьох не є прийнятним.

Для розроблення регіональних програм адаптації переселенців доцільно враховувати їхнє міграційне навантаження на наявне населення регіону-реципієнта. За показниками кількості вимушених переселенців у розрахунку на 1000 осіб наявного населення станом на 1 лютого 2022 р. спостерігається аналогічна ситуація, як в просторовому розподілі загальної кількості переселенців, тобто зменшення міграційного навантаження в західному і південному напрямках. Зокрема, Центр – 189,6 ос., м. Київ – 168,4, Схід – 146,1, Північ – 122,0, Південь – 112,0 і Захід – 94,9 ос. (у Львівській області – 100,4 ос.). Розраховані показники є ймовірними, позаяк достовірна кількість населення по областях на січень 2023 р. відсутня, як і загалом по Україні, а оцінна кількість коливається в межах 6 млн осіб. Невідомий також обсяг східної міграції (оцінно до 3 млн осіб). Окрім цього, не відображає реальної ситуації показник для Східного макрорегіону,

**Міжнародна науково-практична конференція
«ГЕОГРАФІЧНА ОСВІТА І НАУКА: ВИКЛИКИ І ПОСТУП»,
присвячена 140-річчю географії у Львівському університеті
Україна, м. Львів, 18–20 травня 2023 р.**

позаяк кількість ВПО стосується тільки контрольованих Україною територій з 2014 року, а загальну прогнозовану кількість наявного населення подано для усього макрорегіону.

Найвище міграційне навантаження внаслідок воєнних дій припадає на Центральний макрорегіон України. Це зумовлено специфікою географічного положення (внутрішні області, які, окрім Вінницької, не мають виходу до державного кордону; вигідне транспортно-географічне положення щодо сполучення Північного і Південного, Східного і Західного макрорегіонів). Центральний макрорегіон має підвищену транспортну доступність. Так, через Вінницьку область проходять головні залізничні шляхи, що з'єднують між собою потоки з північних, південних і східних напрямків руху. Вузлова станція Жмеринка є рівновіддаленою від Києва, Одеси, Львова з напрямками сполучення на Хмельницький, Могилів-Подільський, Одесу, Вінницю. Через Вінницю проходять транзитні поїзди з Дніпра, Запоріжжя, Одеси, Харкова, Херсона. Транзитну функцію виконують також Черкаська і Кіровоградська області. Високий рівень транспортної доступності тут зумовлюють вузлові станції у Смілі (станція імені Тараса Шевченка), Олександрії, Знам'янци з напрямками сполучення Київ – Миколаїв, Київ – Дніпро, Харків – Одеса. У Полтавській області з'єднуються логістичні потоки з Харкова й Донбасу. Упродовж квітня 2022 року в Полтаві формувались евакуаційні поїзди з Донецької області. Обіг рухомого складу відбувався за схемою Полтава – Краматорськ – Львів – Полтава. Потрібно брати до уваги й соціально-економічну зв'язність Центрального макрорегіону зі столицею і Подніпров'ям (регіони значного відтоку міграції населення на початку воєнних дій).

Отже, міграційного напливу зазнали усі макрорегіони України. Захід приймав переселенців із найгарячіших районів військових дій на початку російської агресії, а також тих, хто мав намір мігрувати далі в Європу. У березні-квітні 2022 р. через пункти пропуску на західному кордоні України виїжджало до 150 тис. осіб. З тих, хто на січень 2023 р. мав намір переселитися на захід України, 48 % повідомляють про бажання переїхати до Європи [5].

Позаяк понад 785 тис. ВПО (16 % від загальної кількості) планують залишитися у громадах, що їх прийняли, а 47 % ВПО з-поміж першочергових потреб вказали на фінансові, важливим засобом їхньої адаптації до нових реалій є підтримка релокованих бізнесів. Для участі в проєкті «Західного центру підтримки переміщених бізнесів» анкети заповнили 235 учасників зі статусом товариства з обмеженою відповідальністю або фізична особа-підприємець, з них 178, що до 24 лютого 2022 р. були зареєстровані в Дніпропетровській, Донецькій, Запорізькій, Луганській, Миколаївській, Одеській, Полтавській, Сумській, Харківській, Херсонській і Чернігівській областях та які переїхали до Закарпатської, Івано-Франківської, Львівської і Тернопільської областей. У рамках проєкту кожне підприємство зможе отримати індивідуальні онлайн-консультації з питань створення нових ланцюгів постачання, торгових марок, маркетингової стратегії, стратегічної лояльності клієнтів, партнерства, розвитку маркетингових каналів, питань бухгалтерського обліку та створення бізнес-сторінок для своїх інтернет-магазинів.

Найбільша кількість учасників долучилися до анкетування зі Східного макрорегіону – 147, з них переміщених до чотирьох західних областей – 86, з Півдня – 20 (9), м. Києва – 8 (7), Півночі – 2 (2), Центру – 1 (1). Отже, на Захід було переміщено 105 бізнесів учасників анкетування, з них намір розпочати діяльність на новому місці виявили 88,8 % осіб. За видами діяльності це виробництво (31,4 %), сфера послуг (30,8 %), торгівля (25,8 %), сільське господарство (9,6 %), будівництво (2,2 %). Загалом, невиробничі види діяльності (сфера послуг і торгівля) домінують (56,6 %). Однак третина бізнесів тепер не працює. За формою власності релоковані бізнеси переважно представлені фізичними особами-підприємцями (72,8 %). Відзначимо, що 43,3 % анкетованих – це жінки (жінки становлять 55,2 % усіх ВПО). За віковим складом переважають 30–50-річні підприємці (підприємці віком понад 60 років становлять тільки 2,5 % від загальної кількості анкетованих, а в структурі усіх ВПО – 16 %). Отже, специфіка потенційних 40 учасників проєкту засвідчує, що його мета – підтримка насамперед малого бізнесу – буде досягнута.

Унаслідок проведеного дослідження виявлено залучення до внутрішніх міграційних процесів через воєнні дії усіх макрорегіонів України з тенденцією до зменшення загальної кількості вимушених переселенців і ймовірного міграційного навантаження переселенців на 1000 осіб постійного населення в західному і південному напрямках. За важливості транзитної функції,

**Міжнародна науково-практична конференція
«ГЕОГРАФІЧНА ОСВІТА І НАУКА: ВИКЛИКИ І ПОСТУП»,
присвячена 140-річчю географії у Львівському університеті
Україна, м. Львів, 18–20 травня 2023 р.**

необґрунтованим є міф щодо виняткового значення у внутрішньому переселенні Західного макрорегіону. Водночас зниження тут кількісних показників внутрішнього переселення не означає послаблення соціально-економічних проблем. Навпаки, у Західному макрорегіоні адаптація переселенців повинна відбуватися з врахуванням особливостей не тільки нового економічного, а й мовного і ментального просторів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Всеукраїнська асоціація керівників бізнесу. URL: <https://uabl.org>
2. Західний центр підтримки переміщених бізнесів. URL: https://www.youtube.com/watch?v=5WUtNAahcjo&ab_channel
3. GradusResearch Company. Перша смартфон-панель в Україні. URL: <https://gradus.app/uk>
4. Ukraine – Internal Displacement Report – General Population Survey. Round 12 (16–23 January 2023). IOM UN Migration. URL: <https://dtm.iom.int/reports/ukraine-internal-displacement-report-general-population-survey-round-12-16-23-january-2023>
5. Ukraine Refugee Situation – Operational Data Portal – UNHCR. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/Ukraine>

* * *

УДК 911.3

ГЕОГРАФІЯ ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ У ЛЬВІВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Ірина Гудзеляк

Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, Україна

Проаналізовано динаміку кількості внутрішньо переміщених осіб в Україні та Львівській області. Показано місце Львівської області у територіальній структурі внутрішньо переміщених осіб в Україні. Визначено міграційне навантаження постійного населення у розрізі районів Львівської області. Наголошено на необхідності формування нових підходів до стратегування розвитку громад з урахуванням сучасної міграційної і демографічної ситуації у Львівській області.

Ключові слова: внутрішньо переміщені особи, вимушена міграція, населення, міграційне навантаження постійного населення, Львівська область, Україна.

GEOGRAPHY OF INTERNALLY DISPLACED PERSONS IN LVIV REGION

Iryna Hudzelyak

Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, Ukraine

The dynamics of the number of internally displaced persons in Ukraine and the Lviv region were analyzed. The place of Lviv region in the territorial structure of internally displaced persons in Ukraine is shown. The migration load of the permanent population in the section of the districts of the Lviv region was determined. Emphasis is placed on the need to form new approaches to strategizing the development of communities, taking into account the current migration and demographic situation in the Lviv region.

Keywords: internally displaced persons, forced migration, population, migration load of the permanent population, Lviv region, Ukraine.

Проблема вимушеної міграції набула особливої актуальності у ХХ ст. у зв'язку з двома світовими війнами та численними локальними конфліктами у різних регіонах світу. В останні десятиліття, як свідчить статистика Верховного Комісара ООН у справах біженців, чисельність вимушених мігрантів у світі зростає до 44,9 млн осіб у 121 країні в кінці 2022 р. [3]. Україна потрапила до цього переліку 2014 р., однак переміщення не були надто загрозливими, до того ж вони переважно були внутрішньорегіональними, або спрямованими у сусідні з тимчасово окупованими територіями області.

Війна, яку розпочала Росія проти України у лютому 2022 р., зумовила найпотужнішу з часів Другої світової війни вимушену міграцію у Європі. Одночасний наступ військ РФ зі сходу,